

Jerzy Mizgalski

Tożsamość narodowa a integracja europejska

SŁOWA KLUCZOWE:

*tożsamość narodowa, państwo wielonarodowościowe, konteksty tożsamości
mniejszości narodowych, przesłanki tożsamości Zjednoczonej Europy,
determinanty tożsamości Zjednoczonej Europy*

STUDIA I ANALIZY

Tożsamość narodowa a tożsamości narodowościowe w państwie wielonarodowościowym

W demokratycznych państwach wielonarodowościowych społeczeństwa opierają swoje systemy: ustrojowy, prawny i polityczny na zasadach demokracji i tolerancji wobec mniejszości narodowych i religijnych. W tworzeniu owych systemów uwzględniane są uwarunkowania historyczne i często wynikające z nich uwarunkowania polityczne. Włączając ten element do formułowania zasad ustrojowych i prawnych stwarza się możliwość, dla narodów tytularnych w państwie wielonarodowościowym, zabezpieczenia ich fundamentalnych elementów tożsamości narodowej. Pozostają otwartymi problemy: równowagi pomiędzy prawami i obowiązkami obywatela narodowości tytularnej a obywatela mniejszości narodowej, realizacji w praktyce intencji i zasad prawa opartego na tolerancji, równego traktowania „swoich” i „obcych” w społecznościach lokalnych. Pragmatyka realizacji zasad tolerancji zależy w znacznym stopniu od postaw, poszanowania prawa, tolerancji wobec „innych” w tym „gościnnego” narodu tytularnego, aktywności (oddziaływania politycznego) wspólnot narodowościowych na społeczności zarówno lokalne jak i ponadlokalne.

Procesy migracyjne tworzą znacznie większe możliwości wzajemnego przenikania się kultur, a w dużych aglomeracjach miejskich często miesz-

kają zbiorowości o odrębnych korzeniach kulturowych. W wielokulturowych społeczeństwach, pluralizm kulturowy, rasowy i etniczny inspiruje jednostki do kreatywnej oceny własnych postaw, w tym także tych, które budowane są na religijnym systemie wartości czy dotychczas kulturowych tradycjach. Doświadczenia i wnioski z obserwacji życia codziennego „innych” mogą wpływać na weryfikację własnych postaw włączając nowe elementy uznawane za korzystne dla siebie i społeczności, wśród której żyją. Weryfikując dotychczasowe postawy eliminują te, które w sposób anachroniczny kontrastują z rzeczywistością społeczną. Demokratyczne uwarunkowania prawne oraz wzajemna tolerancja stwarzają „klimat” do konstytuowania się wspólnego uniwersum kulturowego, z którego wyrasta nowa tożsamość. Zbudowana na nowych relacjach pomiędzy narodami, grupami etnicznymi, niekoniecznie związana z administracyjnymi granicami państw. Początkowo hybrydalna, w miarę poszerzania się społecznego pola oddziaływania uniwersum kulturowego, silnie zapisującą się w świadomości, może sprzyjać przyspieszeniu procesu integracji Europy. Grzegorz Babiński pisząc o tożsamości na pograniczach stwierdza: „pogranicza nie muszą być zlokalizowane w pobliżu granic politycznych – pojawiać się mogą na styku między zbiorowościami imigranckimi i społeczeństwem przyjmującym kraju ich osiedlenia lub między różnymi grupami imigrantów w jednym kraju, np. w tzw. gettach etnicznych”¹. Pluralizm etniczny i kulturowy stał się współcześnie faktem. Globalizacja kultury powoduje zawężanie się wpływów oddziaływania kultur etnicznych. Jak twierdzi G. Babiński, „korelaty kulturowe zbiorowości etnicznej stają się bardziej kwestią wyboru i identyfikacji z nimi niż przyjmowanym, obiektywnym dziedzictwem kulturowym. Niektóre istotne elementy kultury, zwłaszcza religia, stają się ponownie ważne w sferze życia publicznego”².

¹ G. Babiński, *Tożsamość na pograniczach*, [w:] E. Budakowska (red.), *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania*, Warszawa 2005, s. 103.

² Tamże, s. 111. G. Babiński zwrócił także uwagę, iż „(...) w relacjach zachodzących procesów międzygrupowych następuje przejście od tożsamości a) „obiektywnych”, opartych na różnicach kulturowych, do wyraźniej subiektywnych, których postawę stanowi indywidualna identyfikacja i wybór tożsamości spośród co najmniej dwóch możliwych [...] może on być oparty na dość swobodnym wyborze i ocenie ważności poszczególnych elementów składowych tożsamości, b) monokoncentrycznych, nakładających się na siebie, do polikoncentrycznych, opartych na krzyżujących się kryteriach przynależności i identyfikacji, c) „danych”, odziedziczonych, przejętych, narzuconych, do wybranych, akceptowanych świadomie i indywidualnie, d) pluralistycznych kulturowo i często także pluralistycznych i identyfikacyjnie do polikulturowych, ale ekskluzywnych w sferze identyfikacji (dotyczy to zwłaszcza obszarów pogranicza), e) nieokreślonych (tutejsi) do

Tożsamości mniejszości narodowych

Migracje i wzrost liczby ludności wyrosłej w innej kulturze, posługującej się innym językiem, wyznającej inną religię niż społeczności osiadłe od wielu wieków na terytorium państwa wielonarodowościowego wywołuje wśród tytularnej narodowości różne reakcje. Każda fala nowych migrantów stwarza obawy przed wprowadzeniem na rynek pracy taniej siły roboczej, utratą pracy i spadkiem stopy życiowej. Odradzają się wymiary ocen wartościujących, najczęściej negatywnie, i tworzone na ich bazie często zmitologizowane, stereotypy, wyzwalające stare resentymenty i uprzedzenia. W tych uwarunkowaniach społecznych interes i cele jednostki łączą się z interesem i celami mniejszościowej grupy narodowościowej. Zarówno jednostka jak i grupa społeczna starają się zrealizować swoje cele polityczne, artykułowane także jako elementy tradycyjnej tożsamości narodowej, narodu lub grupy etnicznej, z której się wywodzą, poprzez aktywny udział w różnych formach działalności kulturalnej, religijnej, społecznej i politycznej. Poszukując tym samym wsparcia, pomocy zrozumienia i emocjonalnych przeżyć związanych z kulturą, religią i obyczajami, z jakimi jednostka była dotychczas związana. To wsparcie ma szczególne znaczenie w pierwszym okresie adaptacji do nowych uwarunkowań społecznych. Uczestnicząc aktywnie w życiu społecznym, religijnym czy politycznym jednostka nabiera przekonania, iż „nie tylko ona” ma problemy, poszukuje „swojego miejsca” w nowej rzeczywistości próbując zbudować dla siebie i swoich najbliższych nową drogę życiową. Aktywność w grupie stwarza poczucie bezpieczeństwa, dodaje sił i wiary w własne możliwości, wzmacnia wolę przetrwania pierwszego okresu w nowym miejscu pobytu. Sprzyja ona także bardziej racjonalnemu podejmowaniu decyzji wyborom pomiędzy: powrotem (tymczasowa migracja), trwaniem (dłuższy lub stały pobyt), przemieszczaniem się (kolejna zmiana miejsca zamieszkania) itp.

Działalność polityczna jest przejawem bardziej zdeterminowanej walki o swoje prawa i miejsce w społeczności lokalnej czy ponadlokalnej kraju osiedlenia. Kontynuacja i trwanie w tradycji kulturowej w tym także religijnej (np. islamie w krajach Europy) doprowadzić może do konfliktów a w skrajnych przypadkach buntu. Jednostki przyjmujące kreatywne postawy, które przejawiają się np.: uważną obserwacją i percepcją elementów kulturowych z innych kultur, mogą dokonać weryfikacji dotychczas uznawanego systemu wartości, zmienić swój stosunek

wyraźnych narodowych, f) podwójnych hierarchicznych do pojedynczych wertykalnych”. Tamże, s. 113–114.

do niektórych elementów uznawanej tożsamości narodowej. Odmienne od tradycyjnej, często hybrydalna, tożsamość narodowa może ułatwić odnalezienie własnego miejsca w nowej rzeczywistości społecznej. Nie oznacza to pełnej asymilacji czy rezygnacji z związków kulturowych, religijnych z własnym narodem. Proces modernizacji dokonywany pod wpływem wielu uwarunkowań w znacznym stopniu jest determinowany pragmatyką życia codziennego i koniecznością zaspokojenia podstawowych potrzeb życiowych. Artykułowanie celów i interesów politycznych wypływa między innymi z kontekstów: historycznego, kulturozoficznego, społecznego i politycznego. Owe konteksty spełniają istotną funkcję w procesie, kształtowania, trwania, zmiany lub i tworzenia nowej tożsamości jednostkowej i grupowej.

Tożsamość narodowa ma charakter dynamiczny. Na jej dynamikę mają wpływ: 1) procesy historyczne, w jakich się ona kształtowała oraz stosunek pomiędzy rozwojem cywilizacyjnym własnego narodu a rozwojem globalnym, 2) uwarunkowania polityczne, w jakich historycznie kształtował się naród, 3) uwarunkowania ekonomiczne, społeczne i polityczne, w jakich funkcjonuje naród, 4) procesy modernizacyjne, jakie zachodzą w obrębie tożsamości kulturowej itp.

W pierwszym i w drugim przypadku istotną jest samoświadomość poczucia narodowego oraz tradycja i stosunek do historii własnego narodu. Biorąc pod uwagę kontekst historyczny procesu narodotwórczego nie sposób pominąć stereotypów tworzących się na zmitologizowanej narracji historycznej, czy też uwarunkowań geopolitycznych, w jakich dokonywał się ów proces. Inny on będzie na przykład dla narodów zamieszkujących Półwysep Bałkański, czy terytorium byłego Związku Radzieckiego, a inny dla narodu francuskiego, niemieckiego, czy angielskiego, inny w krajach Afryki, Azji, Ameryki Południowej, a inny w byłych mocarstwach kolonialnych. W ujęciu globalnym stopień rozwoju cywilizacyjnego był i jest zróżnicowany w zależności od poziomu rozwoju ekonomicznego, egzystencjalnych standardów życia, powszechności dostępu do dóbr kultury bezpieczeństwa wewnętrznego i zewnętrznego narodu. W przypadku mniejszości narodowych żyjących w państwach wielonarodowościowych kontekst historyczny w procesie kształtowania postaw jednostek i grup narodowościowych kształtował się będzie inaczej: 1) w mniejszościach narodowych posiadających własną niepodległą państwowość, 2) wśród narodów, które utraciły własną państwowość, 3) narodów żyjących w rozproszeniu /diasporze/ np. Cyganów, 4) narodów rozdzielonych granicami państwowymi, lub/i administracyjnymi dokonanymi w wyniku międzynarodowych układów, uwarunkowań politycznych, decyzji administracyj-

nych itp., 5) w mniejszościach narodowych i etnicznych zamieszkujących wspólnie z innymi narodami terytorium jednego państwa, 6) w mniejszościach narodowych i etnicznych powstałych w wyniku współczesnej migracji ludności.

Dokonana wybiórczo spektryfikacja elementów rozwoju cywilizacyjnego w kontekście politycznym stanowić może istotny zabieg socjotechniczny w kampaniach politycznych. „Świadczyć” może o etapie poziomu cywilizacyjnego, w jakim znajduje się państwo, naród czy określona społeczność, co w efekcie sprzyja wytworzeniu się zamierzonej reakcji społecznej czy silniejszej motywacji do realizacji celów politycznych. Na zróżnicowanie rozwoju cywilizacyjnego grup społecznych w tym także i narodowościowych wpływają bezpośrednio różnice ekonomiczne, społeczne a także i polityczne wewnątrz społeczności narodowych. Tym samym zróżnicowany dostęp do dóbr kultury czy środków przekazu informacji determinuje równomierny dla wszystkich społeczności w tym także etnicznych i narodowych postęp cywilizacyjnego rozwoju.

Konformistyczne postawy mniejszości narodowościowych sprzyjają aktywniejszemu włączaniu się do życia społecznego, politycznego w kraju osiedlenia. Sprzyjają one korzystaniu z dorobku cywilizacyjnego innych narodów, rozwojowi własnej osobowości, nabyciu nowej wiedzy i umiejętności. Stwarzają możliwość podniesienia standardu życia i awansu społecznego. W państwach demokratycznych umożliwiają wykorzystanie pokojowych form walki politycznej w celu dociekania swoich praw. Przykładem takiego działania jest udział Palestyńczyków w pracach izraelskiego Knesetu.

Konteksty tożsamości mniejszości narodowych

Tożsamość mniejszości narodowych rozpatrywana może być w kontekście historycznym, kulturozoficznym, społecznym i politycznym.

Kontekst historyczny:

- 1) narody, posiadające własną państwowość;
- 2) mniejszości terytorialne:
 - a) rozdzielone granicami państwowymi, lub/i administracyjnymi dokonanymi w wyniku: międzynarodowych układów, uwarunkowań politycznych, decyzji administracyjnych itp.
 - b) tworzące samodzielną grupę narodową (naród zależny, negowany, zabroniony);

- 3) narody, które utraciły własną państwowość;
- 4) narody żyjące w rozproszeniu: nomadzi, np. Cyganie; diaspory – (utraciły własną ojczyznę) np. Żydzi (żyjący w diasporze przed utworzeniem państwa Izrael); mniejszości narodowe powstałe wskutek, emigracji przymusowej, deportacji, wypędzenia lub ucieczki przed zagładą np.: Ormianie; grupy etniczne i narody, które nigdy nie miały swojej ojczyzny np.: niektóre plemiona afrykańskie, Ameryki Południowej itp.
- 5) mniejszości religijno-etniczne, np. chrześcijanie wschodu: Asyryjczycy, Chaldejczycy, których żyje więcej poza swoją ojczyzną niż w jeszcze pozostałych na Bliskim Wschodzie skupiskach;
- 6) mniejszości narodowe i etniczne zamieszkujące wspólnie z innymi narodami terytorium jednego państwa np. w byłych państwach imperialnych, państwach postkolonialnych;
- 7) mniejszości narodowe i etniczne powstałe w wyniku współczesnego napływu imigrantów, emigrantów i uchodźców: np. do krajów Europy Zachodniej.

Kontekst kulturozoficzny:

- 1) homogeniczny ograniczający się do własnej tradycji kulturowej w tym i religijnej;
- 2) synkretyczny – międzykulturowy lub/i wielokulturowy /otwarty na wpływy innych kultur/;
- 3) postawy jednostki wobec tożsamości narodowej:
 - a) identyfikowanie się z określonym narodem,
 - b) trwanie i kultywowanie elementów tożsamości kulturowej takich jak: język, obyczaje, historia, mity, tradycja religijna, symbole, twórczość artystyczna w tym z inspiracji: tradycji, obyczajów i kultury narodowej,
 - c) pochodzenie i mój stosunek do „dziedzictwa krwi”,
 - d) wkład mojego narodu do ogólnocivilizacyjnego dorobku, „duma narodowa”,
 - e) moje miejsce wśród innych narodów w otaczającej mnie rzeczywistości,
 - f) moje emocjonalne więzy z narodem, „poczucie narodowe”,
 - g) mój stosunek do nowego miejsca osiedlenia /migracja/.

Kontekst społeczny:

- 1) aktywny, bierny lub izolatywny udział w życiu politycznym, społecznym, kulturalnym w państwie osiedlenia: jednostki, rodziny, grupy wyznaniowej, grupy etnicznej, grupy narodowej itp.;

- 2) przyjęty przez jednostkę, rodzinę grupę etniczną narodową system wartości;
- 3) proces socjalizacji związany z wdrażaniem przyjętego systemu wartości realizowany na poziomie rodziny, grupy społecznej wyznaniowej, itp.;
- 4) tworzenie się hybrydalnych postaw łączących elementy kultury własnego narodu z kulturą narodów wśród których żyje jednostka, grupa etniczna, mniejszość narodowa;
- 5) przyjęcie przez jednostkę systemu wartości wpływa na artykułowany przez nią interes polityczny oraz jej system postępowania;
- 6) spójność pomiędzy wartościami, interesem politycznym a normami postępowania jednostki cechuje zgodność między sferą przekonań a sferą postępowania jednostki.

Kontekst polityczny:

- 1) artykułowanie potrzeb, celów i interesów politycznych przez grupę etniczną, mniejszości narodowej;
- 2) tożsamość polityczną jednostki utożsamiającej się z grupą etniczną, mniejszością narodową:
 - a) kształtuje: życie rodzinne, edukacja i wychowanie, uznane wartości, proces socjalizacji, środowisko społeczne, uwarunkowania cywilizacyjno-kulturowe, światopogląd i stosunek do religii, pozycja materialna i miejsce w hierarchii społecznej, świadomość i wiedza polityczna, wykształcenie formalne, kształcenie permanentne, intuicja polityczna, umiejętność pozyskiwania i przetwarzania informacji na własny użytek;
 - b) wyraża się: ja – mój stosunek do historii, ja – mój stosunek do państwa osiedlenia, ja – mój stosunek do własnego narodu, ja – mój stosunek do narodów wśród których żyję, ja – moje uznawane i realizowane wartości, ja – mój stosunek do religii, ja – mój stosunek do tradycji i kultury, ja – moje doświadczenia życiowe, ja – mój udział w życiu politycznym (czynny, bierny), ja – mój stosunek do aktualnej rzeczywistości politycznej, ja – moje cele i mój interes polityczny, ja – moje decyzje wyborcze: A) głosuję za B) utożsamiam lub nie utożsamiam się z: ideologią, programem ugrupowania politycznego, C) popieram lub nie popieram lidera, polityka lub polityków ugrupowania politycznego;
 - c) odpowiada na pytanie:
 - czym „Ja” – moje poglądy, postawy (w tym stosunek do własnej grupy etnicznej, mniejszości narodowej, do innych narodów, państwa osiedlenia itp.) różnią się od innych?

- z kim moje „Ja” – (czyt. moja tożsamość polityczna) może wiązać się jako taka sama, podobna lub w znacznym stopniu zbliżona?
 - z kim moja tożsamość może stać się przyczyną konfliktu na skutek różnicy interesów?
- 3) tożsamość polityczna grupy społecznej, etnicznej, narodowościowej wyraża się w czynnym życiu politycznym artykułowanym w formie:
- a) własnych organizacji politycznych (partii),
 - b) ruchów społecznych,
 - c) zinstytucjonalizowanych form działalności kulturalnej, religijnej, oświatowej, wychowawczej, ekonomicznej, charytatywnej, itp.
 - d) członkostwie w organizacjach ogólnokrajowych lub/i międzynarodowych kraju osiedlenia (np. partiach, stowarzyszeniach, towarzystwach, związkach zawodowych itp.),
 - e) aktywnym udziale w kampaniach politycznych w tym także kampaniach na rzecz realizacji celów i interesów politycznych grup etnicznych i narodowościowych,
 - f) czynnym udziale w pracach organów przedstawicielskich (parlamentu, samorządu terytorialnego itp.),
 - g) aktywnym udziale w działalności organizacji samorządowych, religijnych i innych o charakterze kulturowym (np.: oświatowych, edukacyjnych, związkach twórczych, kulturalno- społecznych, itp.),
 - h) aktywnym uczestniczeniu w gremiach decyzyjnych organów władzy administracyjnej, samorządowej w państwie osiedlenia,
 - i) aktywnym uczestniczeniu w gremiach decyzyjnych życia ekonomicznego (np. administracji, radach nadzorczych korporacji, spółek, przedsiębiorstw itp.).

B. Markiewicz włączając się w dyskurs wokół tożsamości narodowej zwróciła uwagę, „iż nie można dzisiaj budować działań politycznych i politycznej teorii na skompromitowanym historycznie pojęciu tożsamości narodowej, a nie wypada na poziomie tożsamości państwowej”³. Za punkt wyjścia do zajęcia takiego stanowiska przyjmuje się fakt upadku wielkich narracji, w których „tożsamość ideologiczna nałożona na tożsamość narodową dała w efekcie niesłychanie zjadliwą odmianę impe-

³ B. Markiewicz, *Wprowadzenie*, [w:] B. Markiewicz, R. Wonicki (red.), *Kryzys tożsamości politycznej a proces integracji europejskiej*, Warszawa 2006, s. 8.

rialnego nacjonalizmu”⁴. Autorka podkreśla jednak, iż „sama tożsamość polityczna, jako wyraz obywatelskiej wolności i lojalności, okazuje się koniecznym elementem wszelkiej zindywidualizowanej całości politycznej, jak i politycznej aktywności, to usiłują ją w różny sposób wygenerować z jednej strony politycy, z drugiej – myśliciele polityczni. Poszukuje się, więc przede wszystkim substytutu dla tożsamości narodowej, który pozbawiony kryjących się w niej zagrożeń, potrafiłby wytworzyć równie mocne więzi i wartości”⁵.

Odnosząc się do postmodernistycznej diagnozy współczesnego nacjonalizmu J.P. Hudzik zaznaczył, iż nie spełniły się nadzieje związane z upadkiem komunizmu i innych wielkich narracji nowoczesności na nadanie „ożywczego impulsu wszystkiemu, co marginalne i regionalne w kulturze, życiu, sztuce, polityce itp.”⁶ Stwierdza, że procesy społeczne i postawy jednostek świadczą o tym, iż w rzeczywistości „radość nie jest powszechna, a żaloba i tęsknota za utraconą jednością – strukturą porządkiem – zaczyna u niektórych brać górę. Że ze swojej różnicy chcą oni teraz uczynić ogólną normę – uniwersalną narrację, opowieść „o nas”, rządzącą się „tożsamościową” logiką, która nie zezwala na żadne negocjacje, dzieli świat najprościej jak to możliwe: na „my” i „oni” – przyjaciół i wrogów, swoich i obcych”⁷. Wychodząc z założenia, iż współczesny nacjonalizm jest swoistą reakcją na obraz świata po schyłku „wielkich narracji” cytowany autor podkreśla, iż w społeczeństwie nowoczesnym tożsamość „związana z odpowiedzią na pytanie, „kim jestem/jesteśmy?” – jest delikatna, krucha, popękana i rozsypana”⁸. Tym samym diagnozowanie otaczającej nas rzeczywistości jest rozbite na różne konteksty i rozproszone a co za tym idzie także rozbita i rozproszona jest jednostkowa i zbiorowa tożsamość. Odpowiedź na pytanie, „kim jesteśmy” determinowana jest z jednej strony wzrostem wpływów procesów demokratyzacji na życie polityczne i społeczne z drugiej strony, brak stabilności życia

⁴ Tamże.

⁵ Tamże.

⁶ J.P. Hudzik, *Nacjonalizm w społeczno-kulturowych realiach współczesności*, [w:] S. Stępień (red.), *Ideologie, doktryny i ruchy narodowe. Wybrane problemy*, Lublin 2008, s. 88.

⁷ Tamże, s. 88. Ponadto J.P. Hudzik stwierdza: „Nacjonalizm w postmodernistycznej optyce jest przede wszystkim tworem „obrazów tożsamości”, jakie naród konstruuje o sobie samym jako o homogenicznej jedności, „rodzinie” ze wspólnym językiem, terytorium, kulturą itd. Elementy składowe tożsamości zawsze orzekane są przy tym – jak powiedziano – na podstawie istnienia „innych”: jej obrazy powstają w dyskursach oraz społecznych praktykach narodu, represjonujących lub marginalizujących jego relacje z „innymi” bądź zależności od nich”. Tamże, s. 89.

⁸ Tamże.

politycznego, społecznego i ekonomicznego, rzutuje na poczuciu niepewności spowodowanej chociażby niestalością miejsca pracy, koniecznością migracji, zabezpieczeniem elementarnych potrzeb wśród nich także ochrony zdrowia, dostępu do wiedzy i bezpieczeństwa dla siebie oraz swojej rodziny.

Bronisław Misztal odnosząc się do problemów tożsamości jako zjawiska społecznego w dobie globalizacji podkreślił, iż „minione ćwierć wieku zaznaczyło się bardziej intensywną zmianą form codziennego życia społecznego, prowadząc do tego, iż coraz mniejszy zakres codzienności jest stabilny i dający się przewidzieć”⁹. Procesy modernizacyjne wynikające z zmian technologii produkcji i związanych z nią przemian społecznych charakteryzujących epokę post industrialną spowodowały załamanie się ustabilizowanych w społeczeństwie tradycyjnych „dróg życiowych” w wielu zawodach. Przykładem jest chociażby rolnictwo z tradycyjnym pokoleniowym przekazywaniem wiedzy i umiejętności uprawy roli. Zmiany nie tylko profilów zawodowych, ale także znikanie jednych a tworzenie się nowych zawodów, wiązały się często z zmianą miejsca zamieszkania. Rewolucja informatyczna z coraz powszechniejszym dostępem do informacji przyspieszyła proces wychodzenia ponad kanony kultury regionalnej czy narodowej i tworzenia się nowego obszaru uniwersum kulturowego. Migracje ludności motywowane w zdecydowanej większości poszukiwaniem pracy i lepszych warunków życia, przyczyniają się do powstawania obszarów zamieszkałych przez zbiorowości o odmiennych kulturach.

Wspomniane wyżej procesy utrudniają jednostce poznawalność (czytelność) składowych części życia społecznego i możliwość wypracowania własnej metody odczytywania, analizy i wartościowania otaczającej rzeczywistości. Rzutują na postawy, artykulację indywidualnych celów i interesów w tym także i politycznych. Rozpatrując w tym kontekście tożsamość B. Misztal stwierdził, iż jest ona „rodzajem nagromadzonych umiejętności rozpoznawania swojej odrębności lub podobieństwa, zdobytych kwalifikacji poznawczych, emocjonalnych, moralnych i politycznych, które pozwalają na określenie swojego miejsca w świecie”¹⁰. Podkreślił on także, iż „tożsamość składa się z dwóch elementów. Pierwszy z nich stanowi zespół kwalifikacji, wiedzy i dyspozycji moralnych. Drugi

⁹ B Misztal, *Tożsamość jako pojęcie i zjawisko społeczne w zderzeniu z procesami globalizacji*, [w:] E. Budakowska (red.), *Tożsamość bez granic. Współczesne wyzwania*, Warszawa 2005, s. 21.

¹⁰ Tamże, s. 24.

natomiast jednostkową zdolność do dokonywania ciągłego porównywania (odniesienia) i do ówczesnej analizy zależności pomiędzy nimi”¹¹. Tożsamość nie jest statyczną, dynamika jej zmian determinowana jest: wiedzą ogólną i szczegółową, jaką posiada jednostka, umiejętnościami oceny, wartościowania i odnalezienia własnego miejsca w zmieniającej się rzeczywistości, umiejętnościami wyboru i stosowania w praktyce życia codziennego przyjętego przez siebie systemu wartości.

Przesłanki kształtowania tożsamości Zjednoczonej Europy

Procesy migracyjne ludności są jednym z istotnych elementów postępu rozwoju cywilizacji w dziejach ludzkości. Wiek XX pełen zbrojnych konfliktów, napięć społecznych był świadkiem nowych podziałów globalnych: politycznych, społeczno kulturalnych, ekonomicznych. Nasilenie się procesów migracyjnych ludności pomiędzy narodami, jakie nastąpiło po rozpadzie systemu kolonialnego, zburzeniu „muru berlińskiego” i rozpadzie „układu warszawskiego” oraz ZSRR sprzyja tworzeniu się wielokulturowych społeczeństw. Problemy demograficzne wśród tytularnej narodowości wielu krajów unijnych spowodowały proces postępującego wzrostu udziału mniejszości etnicznych i narodowych w silnie już zróżnicowanych wielonarodowościowych społeczeństwach. Proces ten szczególnie nasilił się w państwach unijnych posiadających dobrze rozwiniętą gospodarkę i wysoki standard życia. Przepływowi siły roboczej w krajach unijnych sprzyjają zarówno otwarte granice, wprowadzanie jednolitej waluty euro, swobodny przepływ kapitałów, czyli tworzenie się coraz szerszego europejskiego rynku pracy.

Wśród przesłanek wpływających na kształtowanie się tożsamości Zjednoczonej Europy nie sposób pominąć procesów, jakie nastąpiły w wyniku szerszego dostępu społeczeństw do środków masowego przekazu, oświaty, dóbr i dorobku kulturalnego innych narodów. Większe możliwości bezpośrednich kontaktów z przedstawicielami innych narodów i kultur sprzyjają przenikaniu kultur i tworzeniu się nowych, hybrydalnych tożsamości narodowych. Procesy te przyspiesza powszechna dostępność do środków masowego przekazu i promocja ponadnarodowej, globalnej kultury masowej np.: moda, nurty w wielu dziedzinach twórczości kulturalnej, czy chociażby subkultury młodzieżowe itp. Systematyczny wzrost dostępności do oświaty i poziomu wykształcenia ogólnego w krajach unijnych

¹¹ Tamże, s. 25.

powodują wzrost znajomości języków obcych, która bardziej intensyfikuje przebieg ewolucyjnego procesu komunikacji międzyludzkiej, co widoczne jest szczególnie wśród młodszych pokoleń.

Również sprzyjającą przesłanką procesów integracyjnych, a zarazem nakreślającą nowe pole do kształtowania się tożsamości europejskiej, są rewolucyjne zmiany technologii produkcji. Kluczem do dalszego postępu cywilizacyjnego, są konieczne do rozwiązania problemu źródeł energii, energochłonności, materiałochłonności i surowców do produkcji nowych dóbr konsumpcyjnych. Czynnikiem determinującym rozwiązanie tych problemów jest kapitał ludzki. Proces modernizacji technologii produkcji powoduje zanik niektórych tradycyjnych „fachów” zawodów i tworzenie się nowych wymagającej gruntownej, szerszej a w wielu przypadkach interdyscyplinarnej wiedzy i nabycia nowych umiejętności wykorzystania technologii produkcji bez znacznej szkodliwości dla środowiska naturalnego. Z jednej strony dostrzegamy dążenie do eliminacji ciężkiej pracy fizycznej na rzecz nowych technologii z zastosowaniem automatyzacji i robotyzacji, z drugiej następują wahania na rynku pracy i problemy likwidacji bezrobocia. Na proces modernizacji produkcji wywiera także wpływ zaostrenie się europejskich standardów przez stawianie wysokich progów ekologicznych, ekonomicznych, bezpieczeństwa produkcji, użytkowania urządzeń mechanicznych zwracając uwagę na ich energochłonność i materiałochłonność. Europejska standaryzacja organizacji pracy wpływa na regulację stosunków pracy pomiędzy pracodawcą i pracownikiem i opiera się na międzynarodowych uregulowaniach prawnych czyniąc rynek pracy bardziej „bezpiecznym” dla imigrantów w stosunku do innych poza unijnych obszarów świata. Na owe bezpieczeństwo wpływają także demokratyczne oparte na tolerancji w stosunku do grup etnicznych i narodowościowych akty prawne Unii Europejskiej i dostosowywanie się do międzynarodowych porozumień krajowych i lokalnych aktów prawnych uwzględniających prawa mniejszości narodowych.

Ulegający przeobrażeniom lokalny, a także i międzynarodowy rynek pracy, wymaga rozbudowanego i w pełni profesjonalnego systemu orientacji, preorientacji zawodowej oraz kształcenia ustawicznego wśród tej części społeczeństwa, która jest jeszcze w „wieku produkcyjnym”. Działania te są w znacznym stopniu wspierane przez Unię i pomagają w rozwiązywaniu trudnych problemów społecznych jak np.: restrukturyzacji przemysłu, walce z bezrobociem itp. Prowadzone przez międzynarodowe korporacje i firmy, często w ramach ich promocji, kursy przygotowujące pracowników do pracy z wykorzystaniem nowych generacji narzędzi i urządzeń technicznych niezbędnych w zmianie technologii produkcji

i usług sprzyjają standaryzacji wykonywanego zawodu, podnoszą jakość wykonywanej pracy, przygotowują do wykonywania nowych zawodów na nowych miejscach pracy. Migracje czasowe umożliwiają lepszą wymianę doświadczeń i doskonalenie umiejętności zawodowych zarówno w wykonywanej własnej lub/i pokrewnych profesjach, a w wielu przypadkach pomagają w nabyciu nowych umiejętności i uprawnień do wykonywania zawodu.

Polem do kształtowania tożsamości europejskiej jest przepływ myśli technicznej pomiędzy krajami Unii. Wspólne międzynarodowe badania naukowe, udział pracowników i ośrodków naukowych z wielu krajów w konkursach o granty wspierające badania z różnych dziedzin naukowych. Podejmowane wspólnie tematy badawcze sprzyjają nawiązywaniu wzajemnych kontaktów, wymianie myśli i rezultatów badań ogłaszanych często podczas międzynarodowych konferencji naukowych. Efektem owych kontaktów jest także wchodząca do codziennej praktyki działalności dydaktycznej i naukowo badawczej międzynarodowa współpraca pomiędzy uczelniami.

Zmiana uwarunkowań ekonomicznych, społecznych, sytuacji życiowej spowodowanej losowymi lub/i nowymi uwarunkowaniami związanymi z migracją wywołują potrzebę redefiniowania koncepcji własnej tożsamości. W nowych okolicznościach życiowych stawianie sobie pytania, „kim jestem” staje się nową refleksją w stosunku do samego siebie jak i próbą oceny swoich możliwości wobec innych wyzwań. Własna samoocena wiąże się z pozycjonowaniem swojej osoby w nowych uwarunkowaniach lub/i nowym środowisku, inspiruje do pracy nad dokonaniem weryfikacji elementów dotychczasowej tożsamości lub jej zmianą. B. Misztal twierdzi, że tożsamość nie jest elementem wyuczonej roli, odgrywanym stosownie do sytuacji, ale jest sposobem manifestowania się skumulowanych dyspozycji poznawczych i zdolności spostrzegania współzależności kontekstowych¹². Przyjmując to stanowisko za istotne w rozważaniach nad tożsamością indywidualną nie sposób, w procesie kształtowania lub /i trwania własnej tożsamości, nie uwzględnić cech psychofizycznych, wiedzy oraz umiejętności, jakie posiada jednostka. Świadomość swoich własnych możliwości, kierowanie się przyjętym przez siebie systemem wartości, stosunek do przeszłości i kultury, w której się wyrastało jest istotnym elementem fundamentu, na którym budowana może być moja własna tożsamość w odniesieniu do nowego miejsca zamieszkania, uwarunkowań kulturowych i społecznych.

¹² Tamże, s. 26.

Współcześnie podyktowany procesami modernizacyjnymi jak i kryzysem ekonomicznym problem niestabilności życia codziennego, determinowany walką o znalezienie swojego miejsca na coraz trudniejszym rynku pracy i dążeniem do stabilizacji egzystencjalnej stwarza w posttransformacyjnym społeczeństwie polskim szereg nowych wyzwań. W natłoku często sprzecznych ze sobą informacji, wobec braku jasnych, czytelnych koncepcji programowo politycznych z najczęściej „piarowskimi” postawami klasy politycznej, kapitał społeczny powoli się wyczerpuje. Niezadowolone, nieufne, rozczarowane, zagrożone dla własnej pozycji społecznej powoduje coraz częstszą koncentrację wokół problemów ja, moja rodzina i jej przyszłość. Słusznym wydaje się stwierdzenie, że większość obywateli współczesnego państwa polskiego „traktuje gry polityczne jak darmowy spektakl, z którego w każdej chwili można wyjść, wyłączając telewizor. Polacy dobrze wiedzą, że nic nie wynika z kłótni polityków i tego, co zapowiadają. Proszę zwrócić uwagę, że przez całe 20 lat żadna ekipa nie naruszyła podstaw planu Balcerowicza. Rząd PiS, który szedł do wyborów pod sztandarem solidarności i zapowiadał, że będzie równiej – biednym pomożemy, a bogatych trochę oskubniemy – tak naprawdę pogłębił dysproporcje dochodowe, ponieważ w istocie realizował hasła neoliberalne”¹³.

W postrzeganiu i wartościowaniu współczesnej polskiej rzeczywistości coraz istotniejszą rolę spełnia indywidualna tożsamość z wyartykułowanymi z niej celami i interesami politycznymi. Rodzące się różne hybrydalne tożsamości polityczne najczęściej powstają pod wpływem zabiegów związanych z przedwyborczymi kampaniami politycznymi. Walka o elektorat partii i ugrupowań politycznych sprowadza się bardziej do personalizacji i manipulacji niż rzetelnej dyskusji programowej i działań nakierowanych na perswazję. Ucieczka w tej sytuacji do konserwatywnej tożsamości jest w znacznej mierze podyktowana oczekiwaniem na stabilność, bezpieczeństwo i racjonalną wizję przyszłości. Z punktu widzenia makrosocjalnego elementy kulturowe, narodowe mogą istotnie wpływać na postawy i obronę przed kolejną inflacją reform z nie do końca czytelnymi ich skutkami czy wizją przyszłości. W tym kontekście możemy mówić o fragmentaryzacji tożsamości politycznej tworzonej przez partie i ugrupowania polityczne wykorzystywanej instrumentalnie, dla osiągnięcia określonych celów w kampaniach wyborczych i politycznych.

¹³ J. Czapieński, *Nasze szczęście potrwa tylko 10 lat* Rozmowa z prof. Januszem Czapieńskim psychologiem społecznym, „Angora” nr 34 (23 VIII 2009), s. 22.

Wyjście poza terytorium własnych korzeni kulturowych stawia jednostkę przed nowymi wyzwaniem. Zmianie ulegają również tradycyjne związki sąsiedzkie z formami wsparcia i współdziałania. Dostępność i rozległość ofert kultury masowej rzutuje na zamykanie się w kręgu własnej najbliższej rodziny. Anonimowość życia rodzin nie jest już tylko cechą charakterystyczną dla tak zwanych „blokowisk”, ale także coraz silniej postrzegana jest w małych miasteczkach a nawet wioskach. To nie tradycyjna ławka przed domem i sąsiedzkie dyskusje wokół codziennych problemów, ale telewizja z „tasiemcowymi” serialami przyciąga uwagę dotychczasowych dyskutantów z „ławkowego forum”. Postępujący wraz ze zmianami cywilizacyjnymi proces indywidualizacji życia codziennego determinuje procesy zmian tożsamości jednostkowej. Nowe wyzwania cywilizacyjne, globalizacyjne i zmiany uwarunkowań społecznych niekoniecznie mogą cechować się dążeniem do tworzenia spójnej makrotożsamości np.: europejskiej.

J. Staniszkis postrzega tożsamość Unii Europejskiej jako dynamiczny proces, w którym wypełnia ona całą przestrzeń: „możliwych przekształceń, wymuszonych przez wewnętrzne „nierównomierności” i braki korespondencji w obrębie wyjściowej, wielopoziomowej i wieloaspektowej konstrukcji”¹⁴. A zatem tożsamość europejska kształtowana w określonej przestrzeni geograficznej i czasowej, determinowana zarówno różnymi uwarunkowaniami wewnętrznymi w poszczególnych państwach i narodach jak i procesami globalnych przemian przybiera synkretyczny charakter, w którym następuje wieloparadygmatyczne współistnienie paradygmatów charakterystycznych dla każdej orientacji ideologii narodowej. Modernizacja i dynamizm zmian własnej tożsamości przebiegać winna w określonych „warunkach brzegowych własnej konstrukcji, czyli uwzględniając standardy minimalne, których nie chcemy i nie powinniśmy przekroczyć”¹⁵. Poszerzające się pole społecznego oddziaływania uniwersum kulturowego wywołuje refleksję i stwarza nowy kontekst do rozważań problemu „Ja” lub/i „My” w współczesnej rzeczywistości. Proces modernizacji determinowany jest między innymi naszą wolą dokonania zmiany, społecznym odbiorem zachodzących zmian, możliwościami i umiejętnościami wprowadzenia zmiany, złożonością uwarunkowań kulturowych, społecznych i politycznych, determinacją podjęcia walki z nie-

¹⁴ J. Staniszkis, *Kryzys gospodarki, kryzys władzy – przypadek Unii Europejskiej. Ekonomiczna zapaść doprowadziła do demontażu europejskiego ładu ustanowionego przez traktat lizboński. Miejmy nadzieję, że tylko na krótko*, „Europa” „Dziennik” sobota – niedziela 8–9.08.2009, s. 14.

¹⁵ Tamże.

uchronnymi i nieredukowalnymi napięciami i sprzecznymi impulsami społecznymi.

Traktat lizboński, do którego treści odwołuje się J. Staniszkis¹⁶, wskazuje w swoich założeniach także na obszar kształtowania się tożsamości europejskiej. „Tożsamość Unii Europejskiej, to całe pole możliwego „stawiania się”, (czyli budowania indywidualnych kombinacji poziomów efektywności i intensywności poszczególnych norm oraz sposobów obecności unijnego prawa) w krajach członkowskich”¹⁷. Owe pole ograniczają wspólnie przyjęte przez wszystkie kraje członkowskie standardy minimalne „zaczepnięte z różnych, uznanych przez traktat za równoprawne, choć niekiedy wchodzących w kolizję, systemów wartości. Charakterystyczna dla tej formuły integracji jest szczególna relacja między „całością” a „wielością”. Ową „wielość”, (czyli specyfikę poszczególnych państw narodowych) można, bowiem wyrazić tylko przez indywidualne kombinacje norm i wartości określających „całość”. Te same normy kluczowe dla europejskiej tożsamości zawarte choćby w Karcie Praw Podstawowych – godność, wolność, sprawiedliwość, rozumność – są, bowiem w poszczególnych krajach członkowskich porządkowane w odmienne hierarchie, inaczej uzasadniane i lokowane w innym wymiarze społecznej rzeczywistości (jako atrybuty osób lub jako charakterystyki struktur i zawartych w nich relacji)”¹⁸. W Polsce, jak to podkreślił Janusz Czapieński, jest nadal „bardzo wysoki stopień uprzedzeń wobec obcych. Jesteśmy bowiem bardzo homogenicznym społeczeństwem, rzadko mamy okazję kontaktować się z tymi, którzy różnią się kolorem skóry czy wyznaniem religijnym”¹⁹. Problem stereotypów i stereotypowego postrzegania przedstawicieli innych narodów, czy grup etnicznych przez Polaków, jest nadal istotnym determinantem oceny i postaw w stosunku do innych narodów²⁰. J. Czapieński stwierdza: „jeśli nie nauczymy się współpracy, nie otworzymy się na innych, to zatrzymamy się również w tym indywidualnym rozwoju. Bo cały dotychczasowy rozwój wynika ze spożytkowania zasobów energii, silnej motywacji pójścia do przodu, ogromnej zaradności ćwiczonej w PRL, także tej negatywnej, używanej przy kiwaniu państwa”²¹.

¹⁶ Tamże, s. 13.

¹⁷ Tamże, s. 14.

¹⁸ Tamże, s. 13.

¹⁹ J. Czapieński, *Nasze szczęście potrwa tylko 10 lat...*, s. 22.

²⁰ Szerzej ten problem prezentuje: J. Błuszkowski, *Stereotypy narodowe w świadomości Polaków*, Warszawa 2003.

²¹ J. Czapieński, *Nasze szczęście potrwa tylko 10 lat...*, s. 22.

Determinanty kształtowania tożsamości Zjednoczonej Europy

Wśród determinantów, które negatywnie wpływają na kształtowanie się tożsamości Zjednoczonej Europy na pierwszym miejscu należałoby wymienić obawę przed utratą tradycyjnej tożsamości narodowej a tym samym niepokój przed synkretycznym łączeniem (wchłanianiem) słabszych mniejszościowych kultur narodowych przez silniejsze posiadające większą liczbę ludności i wysoki stopień rozwoju cywilizacyjnego. Za działania „obronne” przed tym zjawiskiem można uznać wszelkie przejawy etnocentryzmu i narodowocentryzmu dostrzegane w różnych formach działalności kulturalnej, oświatowej, czy preferencjach religijnych. Zmierzają one do: a) uzyskania większych politycznych wpływów na elektorat b) zachowania podziałów etnicznych i kulturowych c) konsolidacji sił wokół fundamentalistycznych ugrupowań politycznych działających zgodnie z ideą trwania w tradycji kulturowej, w tym także religijnej, d) silniejszego wyartykułowania wzajemnych nieufności, historycznych pretensji, wyższości kultury, poziomu cywilizacyjnego, systemu ustrojowego, jedynie „słusznych” zasad wiary religijnej itp.

W wielu krajach unijnych wzrost liczby migrantów wywołuje obawy wśród tytularnej narodowości przed wzrostem zagrożeń niepokojami społecznymi wywołanymi przez ekstremalne ugrupowania polityczne działające wśród mniejszości etnicznych, narodowościowych i religijnych. Zaniepokojenie wzbudza także, szczególnie w okresie kryzysu ekonomicznego, napływ „obcych” na lokalny rynek pracy. Tworzący się w wielu przypadkach zróżnicowany rynek pracy i płacy – dla „swoich” i „obcych” wywołuje poczucie krzywdy i powstawanie różnic społecznych pomiędzy ludnością rodzimą a napływową. Różnice te stają się jeszcze bardziej widoczne wobec stosunkowo słabego poziomu znajomości języka przez migrantów, jakim posługuje się tytularna ludność w państwie osiedlenia, poziomu wiedzy i umiejętności wymaganej w nowych technologiach produkcji, wyraźnie zaznaczających się różnicach w stylu życia codziennego i zachowaniach społecznych. Pogłębiające się zróżnicowanie społeczne wpływa na rynek wyborczy. Dostrzegalny w programach i kampaniach wyborczych stosunek do „innych” i współczesnych migrantów można podzielić na trzy nurty: 1) związany z skrajnym nacjonalizmem nawołującym do zachowania jedności narodowej, „obrony” rasy, „fundamentalnych” wartości kultury narodowej, 2) artykułujący walkę o tolerancję dla innej rasy, kultury i religii, 3) zrodzony z poczucia niezadowolenia, buntu i walki o swoje prawa w wielu przypadkach artykułuje się dążeniami separatystycznymi.

Istotnym determinantem, wpływającym pozytywnie lub/i negatywnie, na proces kształtowania tożsamości europejskiej jest stosunek rodzin do modernizacji, zmiany stylu oraz zachowania lub/i odrzucania tradycyjnych form życia podejmowanych szczególnie przez młodsze pokolenia. Rodzina stanowi w procesie socjalizacji istotne, bo pierwsze ogniwo kształtujące postawy młodego człowieka wobec otaczającej go rzeczywistości. Autorytet formalny jak i nieformalny członków rodziny może wpływać pozytywnie lub negatywnie na wybór drogi życiowej kolejnych rodzinnych pokoleń, wchodzących w samodzielne, dorosłe życie. Tradycyjne wielopokoleniowe rodziny, z głęboko zakorzenionymi tradycjami, trwałym systemem wartości oraz najczęściej uznawaną oralną i zmitologizowaną narracją historii własnego narodu itp. wyrażają obawy przed: rozluźnianiem się pokoleniowych więzi rodzinnych, zmianą obyczajów, wszelkimi innowacjami w tym także technicznymi, utratą pracy i spadkiem poziomu życia, samotnością w okresie jesieni życia. Proces rozluźniania się więzi pokoleniowych silnie zaznaczał się już w epoce industrialnej. Model ukształtowanej przez pokolenia tożsamości rodzinnej charakterystyczny dla poszczególnych klas społecznych ulegał już wówczas zmianie. Współcześnie nie wytrzymuje on próby czasu wobec coraz silniejszego wpływu na proces socjalizacji także: szkoły, środowiska społecznego czy środków masowego przekazu. Wybór autorytetów, dotarcie i przetwarzanie informacji na własny użytek pomagają w wypracowaniu indywidualnych narzędzi do oceny otaczającej rzeczywistości i ukształtowania własnego systemu wartości a tym samym wyboru dróg życiowych.

Obok wspomnianych wyżej uwarunkowań rodzinnych na kształtowanie się indywidualnych podstaw silny wpływ wywiera zajmowana pozycja w społeczeństwie, wyuczony i wykonywany zawód, stała, czasowa lub brak w najbliższej perspektywie pracy, miejsce zamieszkania, wiek, stan cywilny, warunki egzystencjalne, liczba osób na utrzymaniu przez jednego członka rodziny, poczucie bezpieczeństwa, stosunki międzyludzkie itp. Niezależnie od tych kilku wymienionych przeze mnie czynników egzystencjalnych współcześnie jednostka musi pokonać także problemy rodzące się z ciągle ulegającym zmianom uwarunkowań politycznych, legislacyjnych, ekonomicznych, społecznych, kulturowych, religijnych. Szuka, zatem odpowiedzi na stawiane między innymi przed sobą problemy do rozwiązania: „Ja” i utrzymanie mojej dotychczasowej pozycji w społeczności: lokalnej, regionalnej, narodowej, państwowej, „Ja” moje możliwości awansu społecznego, „Ja” mój stosunek do modernizacji i moje możliwości percepcji „nowości”, „Ja” mój stosunek do religii, tradycji i kultury, w której się wychowałem.

Decyzje o zmianie miejsca zamieszkania nigdy nie należą do łatwych najczęściej o ich podjęciu decyduje poszukiwanie lepszych warunków egzystencji. Migracja stawia nowe wyzwania jak chociażby konieczność poznania, zrozumienia i dostosowania się do nowych uwarunkowań społeczno-kulturowych. Migrant, dokonując rzeczowej oceny własnego miejsca w nowej rzeczywistości podejmuje decyzję wyboru dalszej drogi własnego życia oraz postaw wobec narodu tytularnego w państwie osiedlenia. Stosunek do państwa osiedlenia i narodu tytularnego przejawia się w postawach:

- izolatywnej – trwanie w własnej kulturze – traktowanie pobytu w nowym środowisku jako tymczasowego na okres realizacji zakładanych przed wyjazdem celów,
- pasywnej – wobec życia społecznego politycznego w miejscu tymczasowego osiedlenia – nie wiązanie dalszej przyszłości życiowej z miejscem osiedlenia,
- indferentnej – wobec otaczającej migranta nowej rzeczywistości kulturowej, społecznej, politycznej – trwanie w własnej tradycji kulturowej,
- inkluzywnej – aktywność w życiu społecznym i politycznym – może nastąpić np.: pod wpływem zagrożeń interesów własnych jednostki czy grupy etnicznej, narodowościowej, lojalnej – wobec władzy administracyjnej i politycznej kraju osiedlenia oraz pod wpływem zmiany decyzji o czasie pobytu.

Konsensualne postawy polityczne migrantów nie wykluczają emancypacyjnych dążeń w ramach systemu politycznego państwa ich osiedlenia a tworzenie indywidualnych hybrydalnych tożsamości – na przykład: pod wpływem uwarunkowań rodzinnych (małżeństwa mieszane, małżonkowie pochodzą z różnych kręgów kulturowych i religijnych), społecznych, politycznych itp., nie oznaczają zerwania więzów z elementami tożsamości narodowej, w jakiej jednostka się wychowała np. religią, tradycjami rodzinnymi, symbolami itp. Zachowanie izolatywnych postaw i tworzenie enklaw lub wręcz gett kulturowych, w tym również religijnych, sprzyja postawom wartościującym „my” i „oni” prowadzącym do pogłębienia się separatyizmu. Wyeksponowanie w politycznych koncepcjach programowych, elementów tożsamości kulturowej, jak np.: tradycji religijnej, obyczajów, języka, zmitologizowanej historii, podbudowane „wkładem własnego narodu do ogólnocywilizacyjnego dorobku” wywołuje poczucie „dumy narodowej” sprzyjającej formułowaniu się i realizacji narodowych koncepcji politycznych często przekształcających się w szowinizm narodowy.

Na kształtowanie indywidualnych postaw w uwarunkowaniach migracyjnych istotny wpływ ma czynnik emocjonalny. Jednostka dokonuje bowiem konfrontacji z nową migracyjną rzeczywistością swojego dotychczasowego systemu wartości i tradycyjno kulturowego „klimatu” w jakim wyrosła. Modernizacja lub rezygnacja z niektórych elementów tradycyjnej tożsamości nie oznacza utraty własnej tożsamości etnicznej, narodowościowej, może oznaczać tylko inną spektryfikację wartości z uprzednio uznawanego systemu. Dokonuje ona wyboru tych elementów tożsamości kulturowej, które mogą decydować o ciągłości i trwaniu w tradycji kulturowej, z jaką łączą ją „dziedzictwo krwi”. Wybór miejsca zamieszkania nie oznacza całkowitego zerwania z narodem, w którym się jednostka urodziła, wychowała i żyła. Siła emocjonalnych związków jednostki z narodem, z którym łączy ją „dziedzictwo krwi” determinowana jest jej indywidualnym wyborem tych elementów tożsamości kulturowej, które chce nadal kultywować, np.: język, obyczaje, symbole, tradycje religijne, itp.

Determinantą, która zdecydowanie utrudnia proces tworzenia tożsamości europejskiej jest brak „grubej kreski” pomiędzy przeszłością a przyszłością. Tworzenie się konfliktów na tle narracji historycznej, silnie artykułującej „własne racje historyczne”, „prawdy”, „winy” czy „rewindykacje za poniesione krzywdy” stwarza pole do konfliktów między narodami, rozbudza etno i narodowo centryczne emocje, uzasadnia dążenia i walkę o przestrzeń politycznego i ekonomicznego oddziaływania. W współczesnych państwach demokratycznych istnieje jednak bariera hamująca realizację koncepcji politycznych opartych na rasistowskich czy antysemitowskich ideologiach. Jak słusznie zauważył Jan P. Hudzik „ideologiczne programy partii narodowych, formułując ekskluzywne kryteria tożsamości, determinowane są także przez uniwersalne, ponadnarodowe wartości oparte na doktrynie praw człowieka, która normuje dziś na Zachodzie standardy poprawności politycznej. Dzięki tym ostatnim nie sposób już skrajnie prawicowym politykom wypowiadać się dosłownie, jawnie propagować rasizm czy antysemityzm. Zamiast o ochronie narodu czy rasy, wolą oni zatem mówić o kulturze oraz krytykować społeczeństwo wielokulturowe”²². Nowe światło na „czystość rasy” rzucają badania DNA. Krzysztof Kęćik odwołując się do wyników badań genetycznych DNA przeprowadzonych przez naukowców z szwajcarskiego Uniwersytetu Igenea w Zurychu stwierdził, że „prawdziwy” Niemiec nie istnieje. Różnice genetyczne między bawarczykami a mieszkańcami

²² J.P. Hudzik, *Nacjonalizm...*, s. 93.

Wschodniej Fryzji są większe niż między Niemcami a Francuzami”²³. Co ciekawsze, owe badania pokazały, że „tylko 6% niemieckich mężczyzn pochodzi od strony ojca od Germanów, za to 30% od ludów Europy Wschodniej, przede wszystkim Słowian [...] co dziesiąty Niemiec jest żydowskiego pochodzenia”²⁴. Najnowsze techniki badań potwierdzają, że w wyniku burzliwych dziejów Europy powstała wielka różnorodność związków genetycznych, i tym samym obalają wszelkie rasistowskie teorie.

Zakończenie

Tożsamość Zjednoczonej Europy jest procesem dynamicznie rozwijającym się, który winien być postrzegany holistycznie w wszystkich polach społecznego oddziaływania zarówno na jednostkę jak i całe społeczności narodowe. Punktem wyjścia do jej tworzenia jest tożsamość ogólnoludzka²⁵. Można ją określić jako identyfikację jednostki i zbiorowości ludzkich z rodzajem ludzkim na płaszczyźnie więzi naturalnej i wspólnotowej. Żyjąc jednocześnie poczucie odróżnienia się od pozostałych jednostek określonej zbiorowości, a mianowicie: 1) tożsamość biologiczno-gatunkową, 2) prokreacyjno-genealogiczną, 3) społeczną i 4) kulturową²⁶. W układzie globalnym jak i poszczególnych państwach i narodach przemiany wynikają z całego spektrum uwarunkowań oddziałujących na jednostkę jak i wszystkich mieszkańców Europy. Biorąc tylko pod uwagę kontekst historyczny burzliwe dzieje Europy pozostały w świadomości wielu narodów poczucie win i krzywd. Problem ten najtrafniej ujął Szewach Weiss były ambasador Izraela w Polsce: „Europa była świadkiem najstraszniejszych okrucieństw i barbarzyństwa na swojej ziemi, wojen między narodami, między chrześcijanami, między chrześcijanami a muzułmanami. Na jej ziemiach rozgrywały się długoletnie wojny, okupacje i pogromy, mordy narodów, a szczególnie systematyczne wynisz-

²³ K. Kęciek, *Prawdziwy Niemiec też nie istnieje. Badania DNA rozwiewają mity o czystości krwi*, „Przegląd” 16 listopada 2008, s. 14.

²⁴ Tamże.

²⁵ Szerzej na temat tożsamości ogólnoludzkiej: J. Mizgalski, *Tożsamość polityczna. Studium zjawiska*, Toruń 2008, s. 19–26.

²⁶ F. Znaniecki, *Ludzie teraźniejszości a cywilizacja*, Warszawa 1936; T. Waleczny, *Typy tożsamości kulturowej a potrzeby globalizacji*, [w:] K. Gorlacha, M. Niezgoda i Z. Seręga (red.), *Władza, naród, tożsamość. Studia dedykowane Profesorowi Hieronimowi Kubiakowi*, Kraków 2004, s. 68.

czanie Żydów i Cyganów przez nazistów niemieckich oraz ich pomocników²⁷. Budowa przyszłości nie musi opierać się tylko na traumatycznej narracji historycznej. W historii Europy jest wiele przykładów, które świadczą o zbliżaniu się narodów a nie tylko nawzajem wyniszczających się podziałach. Uparto trwanie w tradycyjno-kulturowym gorsecie utrudnia proces tworzenia nowych lepszych wartości i postęp cywilizacyjny. Wiele współczesnych problemów Europy wymaga wspólnego działania wszystkich państw i narodów wchodzących w skład Unii Europejskiej jak na przykład: problem bezpieczeństwa, ochrony środowiska naturalnego, energetyczny itp. Świadomość konieczności rozwiązania tych jak i wielu jeszcze innych problemów istotnych dla przyszłości i rozwoju całej społeczności europejskiej stwarza jedną z niewielu szans, jaką w swoich dziejach miałyby Europa bez wojen i krwawych rewolucji. Umożliwiałoby to dokonanie modernizacji sprzyjającej pokojowemu rozwojowi wchodzących w jej skład narodów. Integracja europejska nie musi przybierać form wchłaniania jednych narodów przez drugie, może być i staje się procesem kształtowania się wspólnego uniwersum kulturowego. Wielokulturowość europejska nie oznacza także rezygnacji z tradycji, symboli, religii itp. Wręcz przeciwnie stawiając pytanie: „Ja” i moje miejsce w rodzinie, szukam odpowiedzi w kultywowaniu i tworzeniu tradycji dającej podstawę do mojej tożsamości rodzinnej, „Ja” i moje miejsce w własnym narodzie odnoszę się do tego systemu wartości, który pozwala wyraźnie podkreślić moją tożsamość narodową jednocześnie nie antagonizować się z innymi narodami. Odpowiedzią na pytanie „Ja” i moje miejsce wśród narodów Europy jest – tożsamość europejska.

Sprzyjającymi polami społecznego oddziaływania na jednostkę w procesie kształtowania i utożsamiania się jej z ponadnarodową tożsamością europejską jest świadomość konieczności rozwiązania problemów globalnych jak: bezpieczeństwa, energetyczny, surowców w tym surowców kopalnych, ochrony środowiska, ochrony zdrowia, wody pitnej, itp. Zaliczyć do nich należy również migrację oraz tworzenie się europejskiego rynku pracy, rozwój komunikacji i informatyzacji, kształtowanie się wspólnego uniwersum kulturowego itp. Do niesprzyjających pól społecznego oddziaływania na jednostkę w procesie kształtowania i utożsamiania się jej z ponad narodową tożsamością europejską uznałbym między innymi: pisaną dla potrzeb chwilowej koniunktury politycznej i interesów politycznych narrację historyczną w wielu przypadkach opartą na stereotypach lub mitach, szowinizm, Etno i narodowocentryzm, traktowanie, w wielu

²⁷ Sz. Weiss, *My Żydzi. Między Izraelem a diasporą*, Kraków i Budapeszt 2009, s. 59.

przypadkach, tradycji jako trwania w gettocie kulturowym, konflikty na tle religijnym, kryzysy ekonomiczne, problemy bezrobocia, nierównomierny rozwój ekonomiczny na obszarze Unii Europejskiej itp.

STRESZCZENIE

Procesy globalizacji przyspieszają kształtowanie się „uniwersum kulturowego”, które z jednej strony buduje międzynarodową solidarność, z drugiej rodzi niepokój i niepewność przyszłości wraz ze wzrostem dominacji w „globalnej wiosce” dużych narodów nad małymi. Wielokulturowość europejska nie oznacza rezygnacji z tradycji, symboli, religii itp. Tożsamość Zjednoczonej Europy jest procesem dynamicznie rozwijającym się, który winien być postrzegany holistycznie we wszystkich polach społecznego oddziaływania zarówno na jednostkę, jak i całe społeczności narodowe.

Jerzy Mizgalski

NATIONAL IDENTITY AND EUROPEAN INTEGRATION

Globalization processes speed up the creation of “cultural universum” which, on the one hand, builds international solidarity but, on the other hand, evokes a sense of unease and uncertainty about the future connected with the growing domination of big countries over the small ones. European multiculturalism does not mean resignation from tradition, symbols, religion etc. The identity of the United Europe is a dynamically developing process which should be perceived holistically in all spheres of social influence both on the individual and the whole national societies.